

Микола Єфимов як дослідник Десятинної церкви

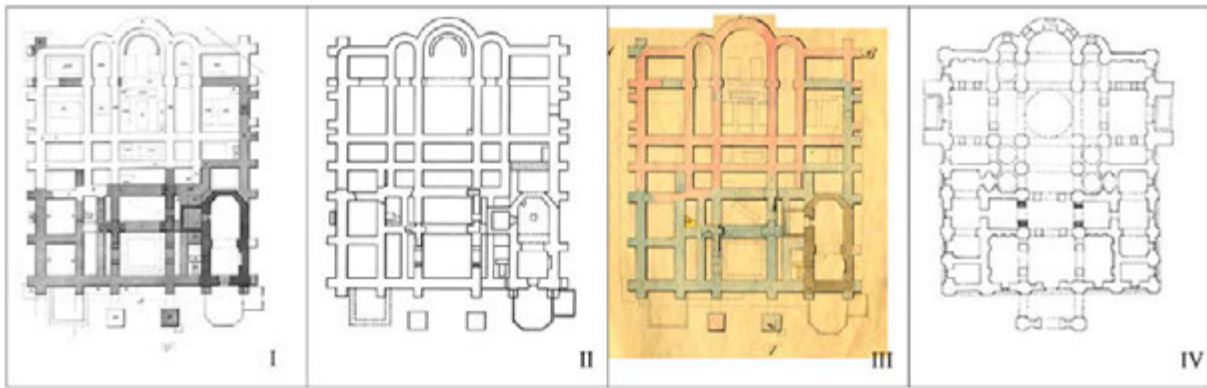
У 1823 році за ініціативи київського митрополита Євгенія (Болховітінова) розпочалось археологічне вивчення залишків давньої Десятинної церкви. Воно було продовжено масштабними розкопками 1824 року, у яких взяли участь К. А. Лохвицький, М. Ф. Берлінський і священик Десятинної церкви М. Кочеровський. Під час цих робіт розкрито більшу частину простору церкви кінця Х ст., знайдено багато уламків оздоблення храму (фрагменти фресок і мозаїки, що прикрашала його стіни й підлогу), давні поховання та монети тощо. За результатами розкопок 1824 року К. А. Лохвицьким було створено план храму, відомий у кількох варіантах, що мають між собою другорядні відмінності.

У цей же час активізував свою діяльність відставний поручик О.С. Анненков, який у 1820 році дав обітницю побудувати своїм коштом нову Десятинну церкву. Взавши до уваги план давньої церкви К. А. Лохвицького, О. С. Анненков замовив у київського міського архітектора А. І. Меленського проект нової церкви, який, утім, не був затверджений у столиці імперії Санкт-Петербурзі. Незадоволений проектом Анненкова-Меленського був і митрополит Євгеній, який вважав за необхідне будувати церкву не в «новому», а у «візантійському» стилі, як от київські церкви Святої Софії та Успіня Богородиці в Печерському монастирі.

Митрополит на тривалий час (1825–1826) залишив Київ і відбув у невідкладних справах до Санкт-Петербурга. Він вважав, що новим керівником подальших досліджень Десятинної церкви має стати фахівець-архітектор, який, зокрема, добре розуміється в давньому зодчестві. Ймовірно, не без участі митрополита Євгенія, до Києва було відряджено молодого (народився у 1799 р.) Миколу Єфимова, який в Імператорській академії мистецтв вивчав архітектуру і закінчив її із золотою медаллю. Саме йому було доручено провести нові дослідження першого кам'яного храму Русі і зробити новий, уточнений план споруди.

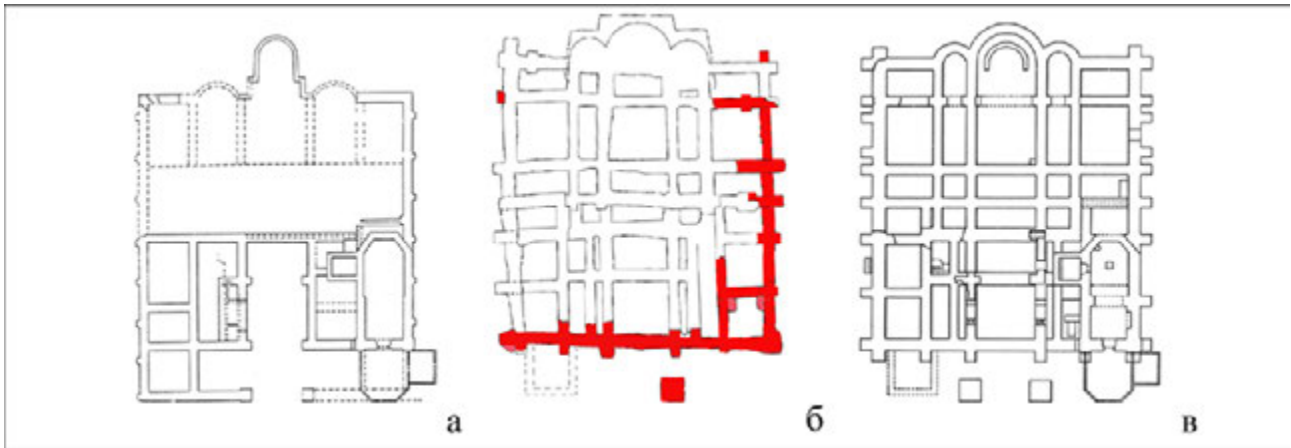
Нові дослідження Десятинної церкви, проведені в 1826 році під керівництвом М. Є. Єфимова, дали вагомі результати. Було майже повністю розкрито місце

давньої церкви, зафіксовано не тільки збережені ділянки давніх підмурків і стін, але й місця розташування фундаментних ровів на місці вибраних на будівельні матеріали фундаментів. Створений петербурзьким фахівцем план споруди виявився значно якіснішим, ніж аматорський план К. А. Лохвицького 1824 року. Цей факт, а також вік дослідника, його скромний чин XIV (найнижчого) рангу і факт керівництва розкопками не сподобались іншим учасникам досліджень та О. С. Анненкову, що в подальшому призвело до закулісних інтриг і доносів. Проект нової Десятинної церкви, створений М. Є. Єфимовим за результатами досліджень 1826 року, який передбачав «візантійський» стиль споруди, також не був «апробований» (затверджений) у столиці.

Іл. 1. Різні варіанти плану Десятинної церкви М. Єфимова за розкопками 1826 р. (I–III) та проект плану нової Десятинної церкви, запропонований М. Єфимовим (IV)

Збереглося кілька варіантів плану Десятинної церкви, створеного М. Є. Єфимовим (іл. 1). Він також має кілька вад і неточностей. Але завдяки точній фіксації збережених на той час кладок цієї пам'ятки, які було розібрано в 1828–1843 роках під час спорудження нової церкви, план Єфимова є важливим джерелом з вивчення архітектури та з'ясування планової структури церкви Богородиці (Десятинної) (іл. 2).

Іл. 2. Порівняння планів Десятинної церкви К. Лохвицького 1824 р. (а) та М. Єфимова 1826 р. (в) з уточненим під час розкопок 2006–2011 років планом церкви (б). Червоним позначено збережені на сьогодні ділянки кладок

Крім створення точного плану давньої церкви, під час розкопок 1826 року під керівництвом М. Є. Єфимова було знайдено два поховання у пірофілітових (шиферних) саркофагах, які частиною тогочасних дослідників помилково були пов'язані зі св. Володимиром і св. Ольгою. У підкупольному квадраті виявлено ділянки мозаїчної підлоги, яка збереглася *in situ*. Також були знайдені срібні злитки шестикутної форми – монетні гривни, названі пізніше «київським типом». Вони стали другою за часом знахідкою подібних злитків на території Русі.